
BRIDGE BETWEEN SCHOOL AND WORK: THE ROLE OF DUAL EDUCATION

Kenela Zuko

University “Džemal Bijedić” of Mostar, BiH, zuko.k7@gmail.com

Lejla Mekić

University “Džemal Bijedić” of Mostar, BiH, lejla.mekic18@gmail.com

Aiša Čevra

University “Džemal Bijedić” of Mostar, BiH, aisa.cevra@gmail.com

Abstract: Modern social changes have influenced the need to apply new educational models that will contribute to better teaching quality. Dual education has proven to be one of the most successful educational systems, as it integrates and connects students’ theoretical knowledge with practical experience. This system has shown great success in many European countries, especially in Germany, Austria, and Switzerland, where it has been implemented for years, resulting in very low unemployment rates and better workforce preparedness. The dual system, which takes place simultaneously in school and in a company, enables students to acquire knowledge in a real work environment, develop professional skills, and transition more easily into the labor market. Dual education includes a number of key elements, such as joint participation of the state and the private sector, the definition of quality standards, training for teachers and mentors, balancing theoretical and practical content, and continuous system development. The advantages of this model are reflected in benefits for individuals—such as skills development and employability; for society—through social integration and stability; and for the private sector—through a qualified workforce and increased productivity. However, the implementation of dual education faces numerous challenges: limited mobility of acquired knowledge, lack of long-term employment, low company motivation, administrative barriers, the risk of overly narrow specialization of students, and the absence of specific legislation regulating this area, particularly in Bosnia and Herzegovina. In Bosnia and Herzegovina, the process of introducing the dual model is still in development. While the Republic of Srpska has a legal framework, the Federation of Bosnia and Herzegovina is still working on adopting appropriate regulations. It is necessary to establish legislation that will regulate the dual education system, adapt the model to regional differences, strengthen cooperation between schools and businesses, and motivate employers through incentives and subsidies. To overcome existing obstacles, it is recommended to improve partnerships between schools and companies, provide training for mentors and teachers, raise public awareness, offer financial support to students, and establish clear legal frameworks. In addition, it is important to increase the attractiveness of dual education for students. This can be achieved by providing financial compensation for time spent in training. Scholarships and paid internships motivate students to engage more actively in learning through work. Successful implementation of dual education in Bosnia and Herzegovina requires gradual introduction, continuous evaluation, and adaptation to the specific needs of the labor market. A key role is played by partnerships between schools and the private sector, through jointly creating curricula aligned with market needs. Finally, continuous monitoring and evaluation of the program are essential, along with the gradual introduction of reforms tailored to the specific needs of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: dual education, theory and practice, practical training, labor market, school–company cooperation

MOST IZMEĐU ŠKOLE I POSLA: ULOGA DUALNOG OBRAZOVANJA

Kenela Zuko

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, BiH, zuko.k7@gmail.com

Lejla Mekić

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, BiH, lejla.mekic18@gmail.com

Aiša Čevra

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru, BiH, aisa.cevra@gmail.com

Sažetak: Savremene društvene promjene utjecale su na potrebu primjene novih obrazovnih modela koji će doprinijeti boljoj kvaliteti nastave. Dualno obrazovanje se pokazalo kao jedan od najuspješnijih sistema obrazovanja koji objedinjuje i povezuje teoriju i praksu samih učenika. Ovaj sistem se pokazao kao uspješan u mnogim evropskim zemljama posebno u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, gdje se već godinama uspješno sprovodi, te je doveo do minimalne nezaposlenosti stanovništva kao i bolje pripremljenosti za rad. Dualni sistem, koji se odvija paralelno u školi i u preduzeću, omogućava učenicima sticanje znanja u realnom radnom okruženju, razvijanje

profesionalnih vještina i lakši prelazak na tržište rada. Dualno obrazovanje sadrži niz ključnih elemenata poput zajedničkog učešća države i realnog sektora, definiranja standarda kvaliteta, obuke nastavnika i mentora, balansiranja između teorijskih i praktičnih sadržaja te kontinuiranog razvoja sistema. Prednosti ovog modela ogledaju se u koristima za pojedince kao što je razvoj kompetencija i zaposlenost, za društvo u vidu socijalne integracije i stabilnosti i realni sektor u vidu kvalifikovane radne snage i veće produktivnosti. Ipak, primjena dualnog obrazovanja suočava se s brojnim izazovima: ograničenom mobilnošću stečenih znanja, nedostatkom dugoročnog zaposlenja, slabom motivacijom kompanija, administrativnim preprekama i rizikom preuske specijalizacije učenika, manjkom zakona koji regulišu to pitanje posebno u Bosni i Hercegovini. U Bosni i Hercegovini proces uvođenja dualnog modela je još uvijek u razvoju. Dok Republika Srpska ima zakonsku osnovu, Federacija Bosne i Hercegovine tek radi na donošenju odgovarajućih propisa. Potrebno je uspostaviti zakone koji će regulisati pitanje dualnog sistema obrazovanja, prilagoditi model regionalnim razlikama, ojačati saradnju škola i privrednika te motivisati poslodavce kroz olakšice i subvencije. Za prevazilaženje postojećih prepreka preporučuje se unapređenje partnerstva između škola i kompanija, obuka mentora i nastavnika, podizanje svijesti javnosti, finansijska podrška učenicima, kao i uspostavljanje jasnih zakonskih okvira. Pored toga, važno je povećati atraktivnost dualnog obrazovanja za učenike. To se može postići obezbjeđivanjem finansijske naknade za vrijeme provedeno na obuci. Stipendije i plaćena praksa motiviraju učenike da se aktivnije uključe u proces učenja kroz rad. Uspješna implementacija dualnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini zahtijeva postepeno uvođenje, stalnu evaluaciju i prilagođavanje specifičnim potrebama tržišta rada. Ključnu ulogu ima partnerstvo između škola i realnog sektora, uz zajedničko kreiranje nastavnih programa prilagođenih tržištu rada. Konačno, nužno je kontinuirano praćenje i evaluacija programa uz postepeno uvođenje reformi prilagođenih specifičnim potrebama Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: dualno obrazovanje, teorija i praksa, praktična nastava, tržište rada, saradnja škole i kompanije

1. UVOD

Savremeni razvoj društva donosi velike promjene u obrazovanju, pa se od škola očekuje da razvijaju različite sposobnosti potrebne za savremeni život i rad. „Inovativne metode poučavanja i učenja upućuju na dva ključna aspekta: obrazovanje i praksu. Zavisno od izbora navedenih aspekata, razvijena su dva sistema obrazovanja: „sekvencijalni“ i „dualni“. Sekvencijalni podrazumijeva klasično obrazovanje u obrazovnoj instituciji bez prakse, a nakon školovanja učenici/studenti traže zaposlenje gdje im poslodavac osigurava usko specijalizovni trening za uspješno obavljanje posla.“ (Katavić, 2015; prema Zukorlić i Smailović, 2016). Tradicionalna uloga škole mijenja se i sve više se naglašava važnost obrazovanih i stručnih ljudi kao ključnog resursa države. Kvalitet radne snage postaje jedan od glavnih faktora ekonomskog razvoja. Zbog toga obrazovanje dobija ulogu temelja društvenog napretka i traže se praktičniji modeli učenja. Jedan od takvih modela je dualno obrazovanje, koje spaja školu i radno mjesto. Učenici kroz dualni sistem istovremeno uče teoriju i stiču praktična znanja što im olakšava razumijevanje gradiva i pripremu za posao. Prema Babić-Kekez i Perić (2021), dualni sistem se odvija na dvije lokacije – u školi i firmi – zbog čega je i dobio naziv „dualni“. „Dualni sistem obrazovanja dio je formalnog obrazovanja – ono spada u formalno obrazovanje kojim se stiče društveno priznata diploma/ kvalifikacija; podrazumijeva teorijsko obrazovanje u školi, praktičnu obuku na radnom mjestu; ugovorom je uređen odnos između učenika i preduzeća; dobija se novčana naknada za rad; nadležnost u koncipiranju i realizaciji programa obrazovanja i obuke imaju škole, poslodavci i socijalni partneri „(Bliem, Schmid & Petanowitsch, 2014; prema Tomić i sar., 2015; prema Dojčinović 2024). Veći dio vremena učenici provode u preduzećima, gdje uče od stručnjaka iz realnog sektora, a nastavni plan se prilagođava potrebama tržišta rada. U ovom modelu zajednički učestvuju škola i kompanija, pri čemu privreda preuzima dio odgovornosti za obuku. „Evropska komisija je istakla da učenje zasnovano na radu može da postoji u jednoj zemlji jedino ukoliko i kompanije prihvataju ovaj koncept i naprave prostor za njegovo sprovođenje, prihvate studente i saradnju sa fakultetima i školama. Podsticanje stvaranja i pronalaska pozicija za koje se studenti obučavaju je ključni problem u velikom broju evropskih zemalja koje žele da unaprijede svoje prakse učenja zasnovanog na radu, a u okviru svojih obrazovnih sistema“ (Obradović i Dmitrović, 2022).

Njemačka je jedna od prvih zemalja Evrope koja je uspostavila sistem dualnog obrazovanja kojeg i dan danas uspješno sprovodi. Svojim zakonima i regulacijama je uspostavljen dobar sistem u kojem učenici imaju mogućnost prakse uporedo sa teorijskim učenjem. Osim toga učenici za svoj rad dobivaju naknadu kao i mogućnost da nakon školovanja nastave svoj rad u kompanijama gdje su se obučavali. Ovaj sistem je uveliko doprinio tome da država ima nizak nivo nezaposlenosti. Na osnovu svega nevedenog sve više država Evrope nastoji uspostaviti sistem dualnog obrazovanja te se tako u Austriji i Švicarskoj uspješno sprovodi sistem dualnog obrazovanja.

2. ELEMENTI I KARAKTERISTIKE DUALNOG OBRAZOVANJA

Dualno obrazovanje kao specifičan sistem obrazovanja se odlikuje brojnim karakteristikama. Prvenstveno ovaj sistem obrazovanja teži profesionalnom osposobljavanju učenika. Cilj je razviti kvalifikovanu stručnu snagu koja posjeduje potrebne kompetencije usklađene s potrebama prakse i tržišta rada. Dualni sistem spaja teoriju i praksu i nastoji obogatiti oba područja u skladu sa potrebama tržišta i rada. „Učenje kroz rad podrazumijeva organizovan proces tokom koga učenici u realnom radnom okruženju, kod poslodavca, stiču kompetencije za rad u određenim zanimanjima ili grupi zanimanja“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2014). Saradnja između države i poslovnog sektora omogućuje razvoj novih poslovnih profila i uspješnu implementaciju cijelog sistema obrazovanja. Kroz uspostavu zakona reguliše se relacija odnosa poslodavca i radnika, kao i način sprovedbe samog sistema dualnog obrazovanja. Također se osigurava da učitelji i mentori imaju odgovarajuće kvalifikacije za rad sa učenicima u okviru dualnog obrazovanja. Kao što se pridaje značaj saradnji države i kompanije u tolikoj mjeri se vodi računa i o uspješnoj saradnji škole i kompanije „Da bi dualno obrazovanje uspješno funkcionisalo, jedan od najvažnijih koraka jeste uspostavljanje saradnje srednje stručne škole i kompanije koja je spremna da ispuni ili je ispunila sve potrebne uslove da učestvuje u procesu dualnog obrazovanja i obezbijedi učenicima mogućnost da uče kroz rad“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2014). Stoga se obezbjeđuje koordinator učenja kroz rad koji će djelovati kao nastavnik praktične nastave koji zajedno sa instruktorom planira, prati, realizira i ocjenjuje ostvareni rad kod poslodavca. „Instruktor je osoba koja je zaposlena u kompaniji i koja neposredno obezbjeđuje da se tokom učenja realizuju sadržaji propisani planom i programom nastave i učenja. Koordinator u saradnji sa instruktorom kontinuirano prati napredovanje učenika kroz proces učenja kroz rad i vodi računa da je taj napredak usklađen sa sticanjem kompetencija koje su propisane standardom kvalifikacije“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2014).

Finansiranje dualnog obrazovanja dijeli država i poslovna zajednica, što omogućava relativno nizak nivo troškova za državu. Pored toga, dualni sistem doprinosi razvijanju kompetentne radne snage koja može odgovoriti potrebama tržišta i efikasno se prilagoditi novonastalim izazovima. Kroz obuku nastavnog osoblja učenici bivaju spremni na novonastale izazove te djeluju u skladu sa savremenim zahtjevima tržišta.

3. KORISTI I PREDNOSTI PRIMJENE DUALNOG OBRAZOVANJA

Dualni sistem obrazovanja predstavlja model koji uspješno povezuje interese pojedinaca, društva i realnog sektora. Ovaj sistem zahtijeva pažljivo balansiranje svih ovih interesa kako bi postigao svoju punu funkcionalnost. Prije svega, interes pojedinca ogleda se u mogućnosti razvoja praktičnih i profesionalnih vještina kroz stručno obrazovanje i obuku. Kroz ovaj sistem, pojedinci otkrivaju svoj potencijal, razvijaju ga i na taj način aktivno oblikuju svoj životni put. Učeći u stvarnim radnim uslovima, učenici se suočavaju sa izazovima koji ih pripremaju za budući posao. Osim stručnog znanja, oni razvijaju i osjećaj odgovornosti, samostalnosti i profesionalne pripadnosti. Mogućnost dobijanja certifikata i naknade za vrijeme provedeno na obuci dodatno motiviše mlade da se uključe u ovaj sistem.

S druge strane, dualni sistem ima snažnu društvenu konotaciju. On omogućava mladima da se socijalno integrišu kroz rad i obrazovanje. Time se podstiče inkluzija i pripadnost društvenim strukturama, što je posebno važno u prevenciji socijalne isključenosti. Mladi postaju aktivni građani koji doprinose zajednici te se kroz ovaj pristup jača socijalna kohezija i stabilnost, a ujedno se jača preventivno djelovanje u svrhu sprečavanja odlaska mladih iz države ili izlaganja negativnim utjecajima.

Kroz primjenu tog sistema privreda dobija pristup kvalifikovanoj radnoj snazi, što je ključno za njen razvoj. Kompanije imaju mogućnost da učestvuju u kreiranju sadržaja obuka i standarda. Time osiguravaju da budući radnici posjeduju upravo one vještine koje su im potrebne. Kvalifikovani zaposleni doprinose većoj produktivnosti, inovacijama i optimizaciji poslovnih procesa, te kroz proces dualnog obrazovanja učenici bivaju sposobni dogovoriti na savremene izazove i novonastale situacije. Osim toga, poslodavci štede na troškovima dodatne obuke jer su radnici već spremni i obučeni za posao.

Sa stanovišta države, dualni sistem doprinosi opštem ekonomskom razvoju. On omogućava optimalnu zaposlenost i bolju raspodjelu ljudskih resursa. Kroz ovaj sistem, vlasti dobijaju uvid u promjene na tržištu rada i mogu pravovremeno reagovati. Smanjuju se socijalne tenzije, jer se mladima pruža šansa za zaposlenje i društvenu ulogu. Takođe, država ostvaruje finansijske uštede koje može preusmjeriti na druge važne oblasti.

4. IZAZOVI U PRIMJENI DUALNOG OBRAZOVANJA

Iako dualno obrazovanje ima mnoge prednosti, suočava se i s nizom izazova koji utiču na njegovu dugoročnu održivost. Jedan od glavnih problema koje Tomić, Spasenović i Hebib (2015) navode jeste činjenica da učenici koji završe dualni sistem imaju lakši prelazak iz škole u svijet rada, ali to ne garantuje dugoročno zaposlenje. Dugotrajna zaposlenost, visina primanja u kasnijem životu i sigurnost radnog mjesta nisu nužno povoljniji u poređenju s drugim

vrstama obrazovanja. Vremenom, osobe koje su prošle kroz dualno obrazovanje mogu zaostajati u razvoju potrebnih kompetencija u odnosu na one sa višim obrazovanjem. Poseban izazov predstavlja nedostatak mogućnosti za stalno stručno usavršavanje. Također, vještine i znanja stečena u jednoj kompaniji nisu uvijek prenosive i primjenjive na drugim radnim mjestima. Ograničena upotrebljivost naučenog može otežati zapošljavanje u drugačijim okolnostima. Postoji i rizik od preuske specijalizacije učenika prema potrebama jedne kompanije, što može zanemariti šire kompetencije potrebne u savremenom društvu. „Osim toga teškoće pri uključivanju na tržište rada koje imaju i nekvalificirani i kvalificirani mladi ljudi izraz su kvalifikacijskog neslaganja: za jedan dio ponuđenog ljudskog kapitala unutar mlade generacije poslodavci naprosto nemaju potrebe. Rješavanje takvih nejednakosti zahtijeva modernizaciju obrazovnog sistema i sistema strukovnog osposobljavanja. Pri tome je vrlo bitno da kompanije povećaju svoje učestvovanje u procesima obrazovanja i strukovnog osposobljavanja” (Smailović i Zukorlić, 2016).

Još jedan važan izazov jeste smanjenje broja preduzeća koja žele učestvovati u dualnom obrazovanju. „Dualno obrazovanje još uvijek nije općeprihvaćeno kao visokokvalitetan akademski put, osobito unutar modela javnog visokog obrazovanja u nekim zemljama te je stoga je potrebno unaprijediti njegov ugled i percepciju u javnosti“ (The European Dual Studies University – EU4Dual, 2025). Iako tehnički svaka kompanija može učestvovati, sve manje njih se odlučuje na to. Savremene ekonomske i tehnološke promjene otežavaju kompanijama da dugoročno planiraju obuku učenika. Administrativne prepreke i birokratija dodatno obeshrabruju poslodavce. Zbog toga se radi se na boljoj promociji sistema te motivisanju kvalitetnih učenika da se uključe. Ipak, svi ovi izazovi pokazuju da je dualnom obrazovanju potrebna stalna prilagodba savremenim ekonomskim i društvenim uslovima.

Dualno obrazovanje se također suočava s izazovima poput slabe saradnje između škola i kompanija, što može stvoriti jaz između teorijskog i praktičnog znanja. Male i srednje kompanije često nemaju kapacitete za kvalitetnu obuku, pa je pristup sistemu ograničen. Nedostatak jasno definisanih standarda može dovesti do neujednačenog kvaliteta obrazovanja. Učenici se ponekad preusmjeravaju na ograničen broj zanimanja, dok se akademske vještine zapostavljaju. Sam sistem zahtijeva stalno prilagođavanje promjenama, što predstavlja izazov za sve učesnike.

Uspostavljanje dualnog sistema otežano je i pitanjem finansiranja te je potrebno jasno definisati način isplate naknada učenicima te odrediti ko će snositi troškove njihovog angažmana u kompanijama. Dodatni izazov leži u prilagođavanju kurikuluma zahtjevima tržišta i u poticanju cjeloživotnog učenja, kroz razvoj programa koji istovremeno odgovara stvarnim potrebama poslodavaca i osposobljava mlade i teoretski i praktično.“ Potrebno je unaprijediti komunikaciju, uskladiti nastavne sadržaje s očekivanjima preduzeća te olakšati uključivanje industrijskih stručnjaka u akademsko okruženje“ (The European Dual Studies University – EU4Dual, 2025).

5. PRIMJENA DUALNOG OBRAZOVANJA U BIH

Sve više se potiče primjena dualnog sistema obrazovanja pa je tako i u Bosni i Hercegovini u zadnjih par godina potencirana priča o uspostavi zakona koji će regulisati to pitanje. Analizom stanja u visokom obrazovanju ukazano je da se godinama u BiH u sektoru visokog obrazovanja „diskutuje i debatuje kako obrazovni proces koji realizuju visokoškolske organizacije ne daje potrebne kompetencije koje su potrebne tržištu rada“ (Petković, 2021; prema Kovačević, 2023). Osim toga Kovačević (2023) navodi da pred Bosnom i Hercegovinom su određeni izazovi usmjereni na sprovođenje dualnog obrazovanja. „Oni su prvenstveno vezani za zakonske regulative, funkciju i ciljeve dualnog obrazovanja; ostvarivanje saradnje između države i socijalnih partnera; društveni status stručnog obrazovanja i zainteresovanost preduzeća za učešće u dualnom obrazovanju“ (Kovačević, 2023).

U Republici Srpskoj već postoje zakoni kojima je regulisan sistem dualnog obrazovanja dok u Federaciji Bosne i Hercegovine ne postoji konkretni zakon koji je regulisan na svim područjima. „Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo objavilo je 21. novembra 2024. godine prijedlog Nacrta zakona o dualnom obrazovanju, otvarajući desetodnevni rok za podnošenje prijedloga, sugestija i primjedbi. Uvođenje dualnog obrazovanja predstavlja najveću reformu srednjeg stručnog obrazovanja koja je do sada provedena u Kantonu Sarajevo. Ovaj model odgovara na dugogodišnje izazove nedostatka praktične nastave, koja često rezultira nedovoljno osposobljenim kadrovima na tržištu rada. Cilj je da učenici, već tokom obrazovanja, steknu iskustvo koje ih čini spremnim za rad i konkurentnim na domaćem tržištu. Naš fokus je na stvaranju konkurentne radne snage – mladih ljudi koji će biti sposobni odgovoriti zahtjevima poslodavaca i tržišta rada, te ostati u našoj zemlji, zadovoljni i dobro plaćeni za svoj rad, poručuju iz Ministarstva Kantona Sarajevo“ (Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo, 2024). Uvođenje dualnog obrazovanja zahtijeva podršku realnih sektora kao i obrazovnih ustanova. Također navode postepeno uvođenje ovog sistema gdje bi se prvenstveno obuhvatili sektori u kojima je najveća potražnja te bi se vremenom obuhvatila i druga zanimanja.

Model dualnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini treba biti fleksibilan i regionalno prilagođen, jer se ekonomske grane i potrebe tržišta rada značajno razlikuju od jednog dijela zemlje do drugog. Na primjer, dok u Hercegovini

dominira turizam i ugostiteljstvo, u centralnoj Bosni razvijena je metaloprerađivačka industrija, a u Republici Srpskoj sve više jača drvna i tekstilna industrija.

6. STRATEGIJE ZA USPJEŠNU PRIMJENU I SAVLADAVNJE IZAZOVA

Udruženje poslodavaca Federacije BiH. (n.d.) u svom priručniku navodi neke od osnovnih smjernica i preporuka kako bi se sistem dualnog obrazovanja mogao efikasno primjeniti u BiH. Osvrćući se na njihove preporuke navest ćemo korake koje bi bilo potrebno poduzeti kako bi se sistem dualnog obrazovanja mogao primjenjivati u BiH:

- Analiza lokalnog tržišta- treba identificirati deficitarna zanimanja i na osnovu toga uspostaviti saradnju s lokalnim privrednicima i zavodima za zapošljavanje.
- Prilagođavanje zakonodavstva i nastavnog plana i programa- potrebno je uskladiti zakone o obrazovanju sa modelom dualnog obrazovanja. Također je potrebno uvođenje jasnih propisa o pravima i obavezama učenika, škola i poslodavaca. Također je potrebno uskladiti nastavne planove i programe u skladu sa potrebama tržišta kao i tome da odgovara sistemu dualnog obrazovanja.
- Partnerstvo između države, škole i realnog sektora- uloga države je da formira mrežu saradnje između škola i lokalnih kompanija gdje bi učenici mogli da primjenjuju praktično znanje koje su stekli u školama. Poslodavci bi trebali učestvovati u kreiranju nastavnog plana i programa koji bi bio osmišljen kako bi se realizovalo dualno obrazovanje.“ Odgovarajuće planiranje strukovnog obrazovanja i njegovo prilagođavanje potrebama lokalnog tržišta je odgovornost upravnih tijela, odnosno lokalnih vlasti i voditelja strukovnih škola u suradnji s poslodavcima“(Kovačević, 2023).
- Praktična nastava u realnom radnom okruženju- učenici bi dio vremena provodili u učionici, a dio u kompanijama gdje bi praktično primjenjivali stečena znanja. Praktična obuka bi trebala biti vođena kvalifikovanim mentorima iz privrede koji bi bili obučeni da prenose praktična znanja učenicima.
- Obuka nastavnog kadra i mentora- nastavnici bi prolazili dodatnu obuku za dualni sistem obrazovanja koji bi kasnije primjenjivali među učenicima. Mentori iz firmi bi se edukovali za rad s mladima.
- Poticaj za poslodavce- finansijske olakšice, porezne pogodnosti ili subvencije za kompanije koje učestvuju bi podstakle poslodavce na saradnju sa obrazovnim ustanovama.“ Logično je pretpostaviti da će preduzeća biti zainteresovana za učešće u ostvarivanju dualnog obrazovanja ukoliko su troškovi koje imaju niži od prihoda koji se ostvaruju radnim angažovanjem studenata/praktikanta i/ili ukoliko ostvaruju određenu korist kojom se kompenzuju uložena sredstva, u šta, na primjer, spada mogućnost praćenja i selekcije najuspješnijih studenata/praktikanata i njihovo zapošljavanje“ (Valiente & Scandurra, 2017; prema Kovačević, 2023)
- Praćenje i evaluacija- potrebno je pratiti uspješnost programa: zapošljivost učenika, zadovoljstvo poslodavaca i kvalitet praktične nastave. Zatim bi se na osnovu povratnih informacija vršila kontinuirana prilagodba.

Kovačević (2023) navodi da je neophodno uzeti u obzir sve izazove koji ometaju uspostavu dualnog sistema obrazovanja te je nemoguće potpuno „kopirati“ način rada u evropskim zemljama već prilagoditi potrebama i mogućnostima BiH. Napominje da je potrebno ići postepeno i uvoditi male promjene (npr. Da se praksa provodi 20% u odnosu na teorijski dio te ga vremenom povećavati kako bi odgovarao sistemu dualnog obrazovanja gdje je omjer rada i prakse skoro pa isti).

7. ZAKLJUČAK

Dualno obrazovanje je odličan primjer kako škola može da se poveže sa stvarnim životom i potrebama tržišta rada. Učenici kroz ovaj sistem ne samo da uče teoriju, već odmah vide kako se to znanje primjenjuje u praksi. To im pomaže da se lakše zaposle i da budu sigurniji u sebe i svoje sposobnosti. Ipak, ovaj sistem nije savršen te postoje prepreke koje treba riješiti, kao što su manjak kompanija koje žele da učestvuju i opasnost da učenici nauče samo ono što je korisno za jednu profesiju, a ne i šire vještine koje obuhvataju cjeloživotno učenje. Također, potrebno je urediti zakone koje definišu saradnju škole i institucija kojima bi se regulisale uloge poslodavaca kao i učenika. Samo tako može da ostane kvalitetan i koristan za sve kako za učenike i poslodavce tako i za društvo u cjelini. Primjena dualnog obrazovanja u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj predstavlja dokaz da ovaj model može uspješno odgovoriti na izazove modernog obrazovanja i tržišta rada. U svim ovim zemljama sistem funkcioniše zahvaljujući snažnoj saradnji između obrazovnih institucija, realnog sektora i države. Kroz kombinaciju teorijske nastave i praktične obuke, učenicima se pruža prilika da razviju stručne vještine koje su odmah primjenjive u radnom okruženju. Dualno obrazovanje u Bosni i Hercegovini ima veliki potencijal ako se prilagodi specifičnostima lokalnih tržišta rada i uspostavi snažna saradnja između obrazovnog sistema i realnog sektora. Ključ uspjeha leži u fleksibilnosti modela, zakonodavnoj podršci i aktivnom uključivanju poslodavaca. Uz kontinuiranu evaluaciju i poticaje, ovaj sistem može doprinijeti većoj zaposlenosti mladih i razvoju lokalne ekonomije.

LITERATURA

- Babić-Kekez, S., & Perić Prkosovački, B. (2021). *Dualno obrazovanje i daroviti*. U: Zbornik radova, 26, 103–116. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet. ISBN 978-86-7372-285-6.
- Dualno srednje stručno obrazovanje u Srbiji – Studija izvodljivosti (2015), GIZ, MPNTR, PKS <https://aplikacije.pks.rs/Sadržaj/Files/Centar%20za%20edukaciju/GIZ%20VET%20-%20Dualno%20obrazovanje%20STUDIJA%20Srpski%20WEB%20s2.pdf>
- Kovačević, B. (2023). *Savremeni pristup dualnom obrazovanju na visokoškolskim ustanovama*. Post Scriptum(13), 85–97. <https://doi.org/10.5280/issn.2232-8556.2023.12.13.85>
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2014). Ministri Sertić i Verbić o dualnom sistemu obrazovanja. Retrieved December 10, 2014. from the World Wide Web <http://www.mpn.gov.rs/vesti/1508-ministri-sertic-i-verbic-o-dualnom-sistemu-obrazovanja>
- Ministarstvo za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo. (2024). *Najveća reforma srednjeg stručnog obrazovanja u Kantonu Sarajevo: Zakon o dualnom obrazovanju, most između školstva i tržišta rada*. <https://mo.ks.gov.ba/aktuelno/novosti/najveca-reforma-srednjeg-strucnog-obrazovanja-u-kantonu-sarajevo-zakon-o-dualnom>
- Obradović, J. i Dmitrović, M. (2022). *Dualno visoko obrazovanje- simbioza teorije i prakse*. XXVIII Skup Trendovi razvoja: “Univerzitetsko obrazovanje za privredu“ Kapaonik: Novi Sad, Srbija: Akademija strukovnih studija i Visoka poslovna škola strukovnih studija. http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2022/radovi/T3.1/T3.1-6.pdf
- Priručnik dualnog obrazovanja kroz 25 pitanja* (n.d). U31A758C Prirucnik20final.pdf
- Smailović, S., & Zukorlić, (2016) E. E. THE IMPORTANCE OF MANAGEMENT IN THE DUAL SYSTEM EDUCATION. Eleventh International Scientific Conference KNOWLEDGE IN PRACTICE https://www.researchgate.net/profile/Semrija_Smailovic/publication/350240686_THE_IMPORTANCE_OF_MANAGEMENT_IN_THE_DUAL_SYSTEM_EDUCATION/links/60578ff4458515e8345fe829/THE-IMPORTANCE-OF-MANAGEMENT-IN-THE-DUAL-SYSTEM-EDUCATION.pdf
- The European Dual Studies University – EU4Dual. (2025). *Bijela knjiga EU4Dual 2025: Izgradnja budućnosti dualnog obrazovanja i učenja temeljenog na radu: Uvidi i preporuke dionika* [Policy White Paper]. EU4Dual. https://eu4dual.education/wp-content/uploads/2025/09/2025_EU4Dual-Policy-White-Paper_HR_hrvatski.pdf
- Tomić, M., Spasenović, V., & Hebib, E. (2015). Dualni model srednjeg stručnog obrazovanja: Primer Austrije. *Наша стварност*, LXIV(1), 131–147. <https://doi.org/10.5937/nasvas1501131T>
- Udruženje poslodavaca Federacije BiH. (n.d.). *Priručnik: Kako provoditi dualno obrazovanje*. <https://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/PRIRUCNIK22.pdf>